

ANTE JURČEVIĆ

KASNOANTIČKO I SREDNJOVJEKOVNO GROBLJE NA LOKALITETU CRKVINE U KLAPAVICAMA

UDK: 904 : 726.8 (497.5 Klapavice-Crkvine) "653"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 9. 2007.

Prihvaćeno: 20. 9. 2007.

Ante Jurčević

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR, 21000 Split

S. Gunjače b.b

ante.jurcevic1@st.t-com.hr

Nakon zaštitnoga i revizijskog istraživanja na lokalitetu Crkvine u mjestu Klapavicama ustanovljeno je da uz već istraženi (Bulić 1906) dio lokaliteta postoji cijeli starokršćanski arhitektonski kompleks. Također je ustanovljeno postojanje grobova koji su nastajali u različitim vremenskim razdobljima od V. - VI. st. do XVI. st.

Ključne riječi: Klapavice, Crkvina, nadsvođene grobnice, grobovi, ostruge, prsten, jednojagodne naušnice, grobovi s vijencima.

Lokalitet Crkvine nalazi se dva kilometra sjeveroistočno od Klisa uz južnu stranu brze ceste Klis – Dugopolje u mjestu Klapavicama. Arheološkim istraživanjima 1906. godine¹ don Frane Bulić istražio je sjeveroistočni dio kompleksa i otkrio jednobrodnu starokršćansku crkvu s tri prostorije i cisternom s južne strane² (vidi tl. 1). Također je istražio četiri groba koje je prema nalazima (naušnicama) datirao od IX. do XI. st. Bulić je naime utvrdio da se ovaj lokalitet nalazi između dvije značajne antičke prometnice: magistralne, koja je išla u pravcu Salona - Aequum³ i prolazila oko 500 m sjeverno od ovog lokaliteta, i vicinalne, koja je prolazila otprilike na istoj udaljenosti s južne strane i išla preko Dugopolja u pravcu Trilja.⁴ Prema nalazima novca i kamenih ulomaka (stela, pluteja, tranzena, pilastara, ambona) te analizom arhitekture zaključio je da se na ovom lokalitetu boravilo od I. do XII. stoljeća.

Najnovijim istraživanjima, od 28. ožujka do 3. srpnja 2006., istražen je jugozapadni dio kompleksa i izvršena revizija Bulićevih istraživanja.⁵ Utvrđeno je postojanje dviju crkava, sjeverne (prostorija A), južne s nartekсом i upisanom apsidom (prostorija B), cisternom (prostorija C) i krstionicom (prostorija D), te dviju pravokutnih prostorija na jugozapadnoj strani (prostorije E i F). Sve navedene prostorije međusobno su povezane i čine jedan kompleks. Prostorije H i K istupaju iz rastera arhitekture i za sada, zbog neistraženosti ovoga dijela lokaliteta, nismo u mogućnosti odrediti njihov odnos prema prostorijama A, B, C, D i F (vidi tl. 2). Zidovi kompleksa utemeljeni su na litici, koja je na mjestima gdje je to bilo potrebno poravnata. Građeni su od poluobrađenoga i nepravilno klesanog kamena lokalnog podrijetla. Bolje obrađeno

¹ Bulić 1907, str. 101-122.

² Bulić 1907, bilj. 1, T VIII.

³ Bulić 1907, str. 121.

⁴ Bulić, 1907, str. 122.

⁵ Istraživanje u ime MHAS-a vodio je viši kustos Hrvoje Gjurašin, a članovi stručne ekipe bili su diplomirani arheolozi: Mate Zekan, dr. sc. Maja Petrinc, mr. sc. Nikolina Uroda, Milka Mrduljaš, Ankica Odža i Ante Jurčević te dokumentaristi MHAS-a: Silvana Juraga, Maja Marković i Nada Šimundić-Bendić. Stručni nadzor u ime Ministarstva kulture (Konzervatorski odjel Split) vršio je mr. sc. Miro Katić.

kamenje bilo je ugrađeno samo na uglovima prostorija. Zbog toga je za njihovo povezivanje upotrijebljena veća količina žbuke. Širina zidova uglavnom je oko 60 cm, a najviša visina od 120 cm sačuvala se na zapadnom zidu prostorije B. Unutrašnjost kompleksa bila je ožbukana, o čemu svjedoče tragovi žbuke pronađeni na zidovima u svim prostorijama. Prostorija B bila je i oslikana. Ostaci ožbukanih podnica vidljivi su u prostorijama B, D i E, s tim da su u prostorijama D i E sačuvane samo uz rub zidova, dok je podnica na zapadnom dijelu prostorije B sačuvana cijelom širinom.⁶

Također je istraženo 25 grobova; 22 su se nalazila zapadno od recentnog suhozida, kojim je lokalitet podijeljen na dva dijela, dva su se nalazila istočno od suhozida (G 20 i G 21), a jedan (G 18) uz vanjsku stranu sjevernog zida prostorije A (vidi tlocrt 3).⁷

Revizijom nismo ustanovili zidove koje je Bulić označio slovima G, H, I, J i P, kao ni tragove grobova a, b i c⁸ (vidi tl. 1).

Ispod mjesta na kojem je ucrtan zid G, pronađen je dio sjevernog luka apsida unutar prostorije B, a ispod zida, koji je na tlocrtu označen slovom E, cijeli južni luk apsida koji je debelim slojem žbuke i manjega kamena bio vezan za sjeverni zid prostorije C.⁹ Istočni zid prostorije B, koji je zatvarao apsidu i povezivao prostorije A i C nalazio se ispod zida koji Bulić označava slovom K.

OPĆE ZNAČAJKE GROBLJA

Groblje je smješteno unutar arhitektonskoga kompleksa. Iznimka su grobovi 18, 24, 25 te grobovi a, b, c koje je istražio Bulić. Ostali grobovi nalazili su se unutar prostorija B i D i nisu negirali arhitekturu tih prostorija, izuzevši grob 19, koji se nalazio iznad južnog zida prostorije D; grobovima 1, 3, 11 i 16 zidovi ovih prostorija poslužili su kao obložnice. Recentni suhozid koji je razdvajao ovaj lokalitet na dvije zemljišne parcele oštetio je većinu grobova koji su se nalazili uz njega (G-4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 16 i 17).¹⁰

Grobovi 1, 3, 4, 5, 6, 7, 13, 14, 15, 16 bili su obzidani vijencem od velikih neobrađenih kamenih blokova.

Orijentacija grobova bila je različita, četrnaest grobova (G-2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 15, 18, 19, 20, 24) bilo je orijentirano u smjeru sjeverozapad-jugoistok, dva groba (1, 22) su bila orijentirana u pravcu jug-sjever, a pet grobova (G-7, 11, 16, 21, 23) bilo je orijentirano u smjeru zapad-istok. Za četiri groba, zbog oštećenosti, nije bilo moguće utvrditi orijentaciju.

U trinaest grobova (G-2, 3, 4, 5, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20) bio je pokopan po jedan pokojnik, u dva (G1 i 24) po dva pokojnika, a u grobovima 6, 7, 14 nalazila su se tri kostura.

Grobovi 9, 10 i 21 su (po)služili kao kosturnice i u njima nije pronađen nijedan pokojnik *in situ*.

Preslojavanje grobova utvrđeno je samo u jednom slučaju: grob G1 nalazio se iznad groba 22.

Prema arhitekturi grobove smo podijelili na:

- nadsvođene (G 25)
- zidane, ožbukane, s jednim zidanim ležajem (G 21)
- zidane u žbuci s vijencem od tegula i tankih ploča (G1, 3, 5, 9, 10, 11, 22)
- zidane u suhozidu s vijencem od tegula i tankih ploča (G6, 8, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 23)
- napravljene od okomito usađenih ploča (G2, 4, 7)
- grobove u amfori (G24)
- grobove bez arhitekture (G12).

⁶ Ovdje izuzimam podnicu unutar cisterne, koja je sačuvana u cijelosti.

⁷ Bulić je istražio istočnu polovicu (vidi tlocrt br. 3).

⁸ Bulić 1907, T VIII, zidovi su najvjerojatnije oštećeni 1998., kada je vlasnik parcelu na kojoj se nalazi lokalitet iznajmio za deponij građevinskog otpada.

⁹ Zid E smo i mi zatekli i on u potpunosti odgovara tlocrtnom izgledu koji nam donosi Bulić, također i zid K, čiji se način gradnje razlikuje od ostalih zidova kompleksa, naime, zidan je u suhozidu od velikih priklesanih kamenih blokova.

¹⁰ Vidi tl. br. 3.

Šest grobova sadržavalo je nalaze: srebrni prsten s ovalnom kasetom nazubljenog oboda i umetnutim poludragim kamenom (G14), srebrni venecijanski novac (G19), naušnicu s jednom brončanom jagodom nataknutom na srebrnu kariku i srebrni pozlaćeni prsten (G20), te željezne ostruge s garniturom za zakopčavanje i glinenim pršljenom (G22). U grobu 24 pronađen je praporac, a željezna pređica i igla pronađene su u grobu 25.

KATALOG GROBOVA

Grob br. 1

Orijentacija: S-J

Oblik: pravilan pravokutnik

Pokrov devastiran, uzglavnica širine 60 cm, u nju je uzidana baza stupa kao spolij.

Donožnica je široka 60 cm, obložnice čine kameni blokovi s istočne strane, a za zapadnu stranu groba je iskorišten zapadni zid prostorije B.

Grob je devastiran, *in situ* je bila glava i lijeva ruka pokojnika te dio kralježnice. Drugi kostur je bio položen uz istočnu stranu groba. Kostur je devastiran korijenjem stabala koja su rasla iznad njega.

Grob br. 2

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: pravokutan

Dimenzije groba: dužina 71 cm, širina 29 cm x 24,5 cm x 24 cm

Za uzglavnicu su upotrijebljene dvije okomito postavljene ploče, donožnica nije sačuvana, a za obložnice je upotrijebljena po jedna kamena ploča većih dimenzija.

Dno je popločano. Grob je bio okružen vijencem od nepravilnog kamena, kamenih ploča i tegula. U grobu se nalazio veoma oštećen dječji kostur.

Grob br. 3

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalni

Dimenzije: dužina 195 cm, širina 34 cm x 25 cm x 100 cm

Za pokrov groba upotrijebljene su dvije velike nepravilne kamene ploče (ukup. duž. 236 cm). Uzglavnica, donožnica i obložnice napravljene su od poluobrađenoga kamena, složenog u dva reda. Pokrovne ploče i ograda groba spojeni su žbukom. Za dno je iskorištena ožbukana podnica prostorije B. Grob je imao kameni vijenac od poluobrađenoga kamena i tegula. Nad uzglavnicom je bio učelak. Za južnu obložnicu groba iskorišten je južni zid prostorije B.

U grobu se nalazio kostur muškarca *in situ*, ruke su mu bile ispružene uz tijelo. Kostur je sačuvan u potpunosti. Donja čeljust je bila odvojena od ostatka lubanje.

Grob br. 4

Orijentacija: Z-I

Oblik: ovalni

Dimenzije: dužina 196 cm, širina 43 cm x 35 cm x 26 cm

Bio je pokriven s tri kamene ploče, za uzglavnicu je upotrijebljen poluobrađeni kameni blok i tegula. Donožnica nedostaje. Za obložnice su upotrijebljene nepravilne kamene ploče s vijencem od tegula. Za dno je iskorištena ožbukana podnica prostorije B.

Kao spolij u južnu obložnicu bio je uzidan ulomak pluteja. Grob je djelomično oštećen recentnim suhozidom (nedostaje donožnica). U grobu se nalazi jedan pokojnik *in situ*, s rukama položenim uz tijelo.

Grob br. 5

Orijentacija: Z-I

Oblik: ovalni

Dimenzije: dužina 260 cm, širina 73 cm x 92 cm x 36

Pokriven kamenim pločama koje su vezane debljim slojem žbuke s ogradom groba.

Uzglavnica je okomito postavljena obrađena kamena ploča, a donožnica je veći poluobrađeni kameni blok. Obložnice su zidane u dva reda i vezane žbukom, a završavale su vijencem od kamenih ploča i tegula.

Ispod pokrovnih ploča nalazio se sloj od 10 cm kamene prašine.

U grobu se nalazio jedan pokojnik *in situ* s rukama ispruženim uz tijelo.

Grob br. 6

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalni

Dimenzije: dužina 195 cm, širina 72 cm x 79 cm x 52 cm

Pokriven kamenim pločama, uzglavnica je poluobrađeni kameni blok, a donožnica nedostaje (grob je oštećen recentnim suhozidom). Za obložnice je upotrijebljen poluobrađeni kamen i okomite kamene ploče, a iznad obložnica je vijenac od tegula i kamenih ploča. U grobnicu je uzidan kao spolij natpis centuriona VIII. kohorte i upotrijebljen kao poklopnica; na sjevernoj obložnici pri dnu i u vijencu na južnoj strani uzidana su dva ulomka pluteja kao spoliji. Dno je zemljano, odnosno grob je probio podnicu prostorije B i naboj ispod podnice iskorišten je za dno.

U grobu su se nalazila tri kostura, dva su položena jedan iznad drugog, dok je treći dislociran sa strane groba. Gornji je kostur bio u potpunosti sačuvan, a ruke su mu bile prekrížene na grudima. Donji je kostur sačuvan u potpunosti. Trećemu nedostaje lubanja i prsni koš.

Grob br. 7

Orijentacija: Z-I

Oblik: četvrtast

Dimenzije: dužina 180 cm, širina 48 cm x 53 cm x 48 cm

Pokriven je s četiri nepravilne ploče. Za uzglavnicu je kao spolij uzidan dio pluteja, donožnica nije sačuvana (grob je presječen recentnim suhozidom). Obložnice su okomito postavljene kamene ploče, a dno je zemljano. Grob je probio podnicu prostorije B. U grobu su se nalazila tri kostura, dva *in situ*, a treći je dislociran. Kosturi su položeni jedan iznad drugoga. Kod kostura *in situ* ruke su prekrížene na grudima, a kod dislociranog položaj ruku nije moguće utvrditi.

Grob br. 8

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalni (grobna raka)

Dimenzije: dužina 145 cm, širina 40 cm

Nedostaju pokrivne ploče kao i donožnica. Za uzglavnicu je upotrijebljen veći neobrađeni kamen, a za sjevernu obložnicu iskorišten je južni zid prostorije B, dok je južna sazidana u dva reda kamena bez veziva. Grob je presječen recentnim suhozidom. U grobu se nalazio jedan kostur *in situ*, sačuvan do karličnih kostiju, a kosti nogu zatečene su južno od obložnice groba. Lijeva ruka bila je položena na bedrene kosti.

Grob br. 9

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalni

Dimenzije: dužina 120 cm, širina 60 cm

Pokriven je kamenom pločom koja je s donje strane imala tragove žbuke. Uzglavnicu je činio veći kameni blok i tegula. Donožnica nedostaje. Sjeverna obložnica napravljena je od poluobrađenog kamena, složenog u dva reda, povezanog i žbukom, dok je za južnu iskorišten južni zid prostorije B. Za dno je iskorištena ožbukana podnica prostorije B. Grob je presječen recentnim suhozidom. U grobu je zatečen veći broj dislociranih kostura. U grobnoj raci pronađeni su ulomci fresaka.

Grob br. 10

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalni

Dimenzije: dužina 100 cm, širina 60 cm

Pokriven je kamenom pločom nepravilna oblika. Grobnica je zidana, obložnice i uzglavnica zidane su u dva reda od poluobrađenoga kamena vezanog žbukom, a podnica prostorije B poslužila je kao dno.

Grob je presječen recentnim suhozidom u donjoj polovici. U grobu je zatečen veći broj dislociranih kostura.

Grob br. 11

Orijentacija: Z-I

Oblik: ovalni

Dimenzije: dužina 236 cm, širina 89 cm x 95 cm x 50 cm

Pokrov nije sačuvan. Grob je zidan u dva reda od poluobrađenoga kamena vezanog žbukom, a iznad zidova je imao vijenac od kamenih ploča i tegula. Dno groba bila je podnica prostorije B. Ulomak pluteja bio je uzidan u sjevernu obložnicu. U grobu se nalazio jedan kostur čije su kosti bile dislocirane.

Grob br. 12

Devastiran.

Kosti dječjeg kostura bile su razasute ispod gomile nepravilnog kamena i tegula.

Grob br. 13

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 140 cm, širina 49 cm x 60 cm x 44 cm

Pokriven nepravilnim kamenim pločama. Uzglavnica i obložnice napravljene su od poluobrađenoga nepravilnog kamena i tegula, dok je za donožnicu poslužila sjeverna obložnica groba br. 14. Dno je od nepravilno složenog kamena. Imao je spolij na poklopnicama (ploča od vapnenca s biljnim motivom). U grobu se nalazio *in situ* jedan dječji kostur s rukama prekriženim na grudima.

Grob br. 14

Orijentacija: JZ-SI

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 191 cm, širina 53 cm x 83 cm x 63 cm

Pokriven nepravilnim kamenim pločama. Uzglavnica i obložnice napravljeni su od nepravilnoga pločastog kamena većih dimenzija. Donožnica nije sačuvana.

Dno je bilo od nepravilnog kamena i zemlje. U grobu su se nalazila tri kostura *in situ*, jedan odrasle ženske osobe i dva dječja. Dječji kosturi su se nalazili ispod potkoljениčnih kostiju odraslog kostura. Ruke odrasle pokojnice bile su pružene niz tijelo, dok za dječje kosture položaj ruku nije bilo moguće utvrditi.

U grobu je, na desnoj ruci, pronađen srebrni prsten s ovalnom kasetom nazubljenog oboda i umetkom crvenkaste boje od poludragog kamena.

Grob br. 15

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 210 cm, širina 62 cm x 77 cm x 66,5 cm

Pokrov je bio od nepravilnih kamenih ploča. Uzglavnica i donožnica napravljene su od većih neobrađenih kamenih blokova. Obložnice su bile od poluobrađenoga kamena većih dimenzija, a dno od neobrađenog kamena i tegula. Grob donožnicom dotiče krstionicu.

U grobu se nalazio kostur odrasle osobe *in situ*, lijeva ruka mu je bila pružena niz tijelo, a desna položena na prsnom košu iznad karlice.

Grob br. 16

Devastiran, kostur jedne odrasle osobe dislociran je i položen na poklopnice groba 16 a.

Grob br. 16a

Orijentacija: Z-I

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 141 cm, širina 40 cm x 65 cm

Pokriven manjim i većim nepravilnim kamenim pločama. Uzglavnica je bila veći poluobrađeni kamen, a donožnica nedostaje. Obložnice su bile od poluobrađenog kamena i okomito postavljene kamene ploče. Dno je bilo popločano pločama i tegulama. Grob je na istočnoj strani presječen suhozidom. U grobu su se nalazila dva kostura, donji kostur bio je *in situ*, a od gornjeg su pronađene samo kosti desne ruke (moguće je da su kosti gornjeg pokojnika prilikom devastacije kasnije položene na poklopnice).

Ruke donjeg kostura položene su na prsni koš iznad karlice. Donji kostur sačuvan je samo do bedrenih kostiju.

Grob br. 17

Devastiran, od arhitekture groba sačuvana je samo uzglavnica (veća kamena ploča) i jedna poklopnica uz uzglavnicu. Dno groba bila je podnica prostorije B. Grob se nalazio ispod recentnog suhozida koji ga je gotovo u potpunosti uništio. U grobu su pronađene kosti samo jednog pokojnika, dislocirane, zbijene u ostatku grobne rake. Za pokrovnju ploču iskorišten je ulomak ambona.

Grob br. 18

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 204 cm, širina 55 cm x 75 cm x 62 cm

Poklopnice, donožnica i uzglavnica nisu sačuvane. Sjeverna obložnica bila je od poluobrađenoga kamena većih dimenzija i tegula, dok je za južnu iskorišten sjeverni zid prostorije A. Dno je bilo zemljano. U grobu se nalazio jedan pokojnik čije su kosti bile prilično oštećene. Ruke pokojnika bile su ispružene niz tijelo.

Grob br. 19

Orijentacija: SZ-JI

Grobna arhitektura bila je prilično oštećena. Pokrovnja ploča sačuvana je samo iznad uzglavnice. Uzglavnica i

sjeverna obložnica bile su od neobrađenoga kamena većih dimenzija, dok se donožnica i južna obložnica nisu sačuvale. Za dno grobnice iskorišten je južni zid prostorije D. U grobu su se nalazila četiri kostura, dva dječja *in situ*, jedan iznad drugoga s rukama prekriženim na grudima, a ostaci kostiju jednog odraslog pokojnika i jednog djeteta bili su smješteni u dnu grobne rake. Ispod najdonjeg kostura pronađen je srebrni venecijanski novac.

Grob br. 20

Orijentacija: SZ-JI

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 148 cm, širina / cm x 41 cm x 58 cm

Uzglavnica nije sačuvana. Donožnica i obložnice bile su od poluobrađenoga kamena, a na vrhu su imale vijenac od ploča i tegula. Dno groba bilo je na živcu.

Grob je sačuvan samo u donjem dijelu, a od kostura pokojnika sačuvane su bedrene i potkoljениčne kosti. U grobu je ispod lijeve potkoljениčne kosti pronađena jednojagodna naušnica i srebrni pozlaćeni prsten na lijevoj ruci.

Grob br. 21

Orijentacija: Z-I

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 222 cm, širina 122 cm x 123 cm x / cm.

Pokriven nepravilnim kamenim pločama. Zidana grobnica ožbukana je iznutra. Duž južne strane grobnice nalazi se zidani ležaj, a između ležaja i sjevernog zida kanal. Dno grobnice je popločano tegulama i poslije ožbukano.

Iznad ploča groba nalazi se podnica prostorije B. Grob je prethodno otvaran pa ne možemo sa sigurnošću utvrditi radi li se o kosturnici nastaloj nakon Bulićevih iskapanja.

Grob br. 22 (1a)

Orijentacija: J-S

Oblik: ovalan

Dimenzije: dužina 207 cm, širina 78 cm x 94 cm x 40 cm

Poklopnicu je bila velika poluobrađena kamena ploča. Zidana grobnica, ožbukana iznutra, s vijencem od tegula i ploča. U zapadnoj obložnici uzidan spolij (ulomak žrtvenika s natpisom), a s istočne strane u vijencu ulomak stupića. Poklopnicu je bila u razini podnice prostorije B i bila je spojena žbukom s obložnicama. Grob se zapadnom obložnicom naslanjao uz temeljnu stopu zapadnog zida prostorije B, a uzglavnicom uz južni zid prostorije B. U grobu se nalazio jedan pokojnik s rukama pruženim uz tijelo.

Od priloga su pronađene ostruge s garniturom za zakopčavanje, okov i glineni kolutić (pršljen).

Grob br. 23

Orijentacija: Z-I

Devastiran, sačuvana je samo uzglavnica uz vanjsko lice narteksa i ostaci obložnica sa sjeverne i južne strane. Od pokojnika su sačuvani samo sitni ostaci kostiju.

Grob br. 24

Orijentacija: SI-JZ

Dimenzije: dužina 73 cm

Grob u amfori prekriven nepravilnom kamenom pločom. U amfori su pronađena dva nasuprotno postavljena dječja kostura (vjerojatno novorođenčad).

Od priloga je pronađen veći broj ulomaka stakla i nekoliko ulomaka keramike te brončani praporac.

Grob br. 25

Orijentacija: Z-I

Grobnica se sastoji od dva dijela; grobne komore čije su dimenzije: dužina 250 cm, širina 185 cm, visina 126 cm, i zidanog ulaza (*pozzeto*), čije su dimenzije: dužina 160 cm, širina 125-90 cm, visina 60 cm. Grobna komora je pravokutnog oblika. Zidana je poluobrađenim kamenom dimenzija oko 25 x 35 cm i iznutra ožbukana. Svod se nije sačuvao, ali je zadnji red zida lagano zaobljen pa možemo pretpostaviti da je bila nadsvođena. Na dnu su uz duže strane grobnice dva zidana ležaja, širine: južni 50 cm, a sjeverni 65 cm. Između ležajeva nalazi se kanal širine od 40 do 20 cm. Zidani ulaz je razdijeljen na dva dijela okomito usađenom kamenom pločom. Dimenzije zapadnog dijela su 75 x 75, a istočnog 40 x 60 cm. U kanalu grobne komore pronađena je željezna igla, a u *pozzetu* manja željezna pojasna kopča.

KATALOG NALAZA

PRSTEN, srebro, promjer 2 cm, širina oboda 0,3 cm, debljina 0,1 cm. Pronađen u grobu br. 14 na desnoj ruci pokojnice (sl. 2).

OPIS: ovalno zaobljena vitica na vrhu koje je lemljenjem pričvršćena ovalna kasetna dimenzija: dužina 1,6 cm, širina 1,2 cm, krunište kasete ukrašeno je kosim gusto urezanim linijama, visina kruništa 0,5 cm. Unutar kruništa umetnut je crveno-smeđi poludragi kamen čija dužina i širina odgovaraju dimenzijama kasete, a visina mu je 1 cm.

NOVAC, srebro, gazeta, 2. ili 3. trećina 16 st. (sl. 3)

Av. SANCTUS MARCUS VENETUS

Krilati lav prednjom lijevom šapom drži otvorenu knjigu

Rev. IVUSTITIAM DILIGITE

Justicija u sredini u desnoj ruci drži mač, a u lijevoj vagu.

NAUŠNICA, brončana jagoda dužine 0,8 mm nataknuta na elipsoidnu srebrnu kariku promjera 3,2 cm, debljina karike 0,1 mm. Karika je oštećena na jednom kraju. Pronađena je ispod lijeve potkoljenice (sl. 4).

OPIS: Brončana jagoda napravljena je od dvije kalotice spojene lemljenjem, na jednoj strani ima prstenasti završetak u koji je utaknuta srebrna karika. Elipsoidna srebrna karika je deformirana i nedostaje joj oko 1 cm; na toj strani nedostaje i prstenast završetak na jagodi.

PRSTEN, srebrni, pozlaćen, promjera 2,2 cm, širina oboda 0,3 cm, debljina oboda 0,2 cm. Pronađen je na prstu lijeve ruke u grobu 20 (sl. 5).

OPIS: obični prsten-vitica, malo deformiran na jednoj strani.

OSTRUGE: par željeznih, posrebrjenih ostruga s garniturom za kapčanje. Iako pronađene u paru i *in situ* (G 22), dužina ostruga je različita kao i završeci (sl. 6).

OPIS: 1. Ostruga s gotovo okruglim završecima krakova duga je 15,5 cm, raspon luka je 9 cm, a dužina kraka od ramena luka do završetka je 11,6 cm. Dužina trna je 4,5 cm, debljina trna na spoju s lukom 0,8 cm a na vrhu 1 cm. Promjer završetaka 1,6 cm. Na završecima, s obje unutrašnje strane, vide se zakovice.

Trn je okruglog presjeka i po sredini ima žlijebasto udubljenje, na spoju s lukom ostruge ima pravokutno proširenje, a zatim se sužava i ponovo širi te završava oblim šiljkom. Krakovi se postupno šire od tjemena luka prema krajevima i završavaju okruglim završecima kroz koje su probijene zakovice.

2. Ostruga s pravokutnim završetkom; dužina ostruge je 15 cm, raspon kraka 9 cm, dužina ostružnog luka od ramena do završetka 10,8 cm, dužina trna je 4,2 cm.

Jedan završetak je pravokutan i širok je 1,9 cm, drugi je oštećen.

Ova ostruga razlikuje se od prethodne po završetku i nešto je manjih dimenzija.

GARNITURE ZA ZAKOPČAVANJE: jedan par, željezo, pravokutni okov s kopčom i trnom u jednom su komadu.

OPIS: 1. Prvoj kopči nedostaje trn, petlja je sačuvana, a pravokutni okov pričvršćen je jednom zakovicom. Kopča i petlja su širine 2,5 cm, a pravokutni okov dug je 3 i širok 2 cm.

2. Jezičac, željezo, vrh mu je zaobljen i probijen zakovicom, a kraj presavijen. Dimenzije: širina 1,4 cm, dužina 3,4 cm, debljina 0,4 cm.

OPIS: Drugoj kopči nedostaje petlja, ali ima trn, dimenzije kopče i okova iste su kao kod prve, a dimenzije trna su: dužina 1,9 cm, a širina 0,5 cm.

Jezičac, željezo, vrh je probijen zakovicom, a kraj presavijen. Dimenzije: dužina 4,2 cm, širina 1,4 cm, debljina 0,6 cm.

PRŠLJEN, keramika, bez ukrasa, crvenkastosmeđe boje. Pronađen u grobu 22. Dimenzije: promjer 3 cm, širina koluta 1,1 cm, debljina 0,6 cm (sl. 7).

IGLA, željezo, oštećena je u gornjem dijelu (glava), pri vrhu je šira i kvadratnog presjeka; od sredine se sužava i ima kružni presjek. Pronađena u grobnici 25. Dimenzije: dužina 8 cm, širina 0,6/0,4/0,2 cm (sl. 8).

PREĐICA, bronca, u obliku slova D, s oštećenim trnom. Pronađena u *pozzetu* groba 25.

Dimenzije: dužina 2 cm, širina 1,6 cm. Dužina trna 2 cm (sl. 9).

ZAKLJUČAK

Analizirajući grobnu arhitekturu i nalaze, grobove možemo podjeliti u tri skupine:

1. Grobovi vezani uz starokršćansku arhitekturu.

Grob 21 smješten je između sjevernog luka apside prostorije B i južnog zida prostorije A te je prekriven podnicom prostorije B; njegovo datiranje vežemo uz nastanak arhitekture kompleksa, tj. razdoblje V.-VI. st., kako ga datira Bulić.¹¹

Nadsvodenu grobnicu (G25) i grob u amfori (G24) ne možemo datirati preciznije prema načinu ukapanja jer se ukopi u grobnicama na svod javljaju u razdoblju od III. do VII. st.¹² Prema nalazima u grobu 25, brončanoj pređici i željeznoj igli, te prema analogijama s lokaliteta Kapljuč, Manastirine,¹³ Srima,¹⁴ Dikovača¹⁵ možemo pretpostaviti da su i ove dvije grobnice nastale u istom razdoblju kad i grobnica 21.

2. Grobovi koji su probili podnicu prostorije B.

Grobne rake grobova 20 i 22 probile su podnicu prostobije B, a pokojnici su položeni na dubini 30- 40 cm ispod nje. Prema nalazima otkrivenim u njima: željeznim ostrugama s garniturom za zakapčanje, keramičkom pršljenu, jednojagodnoj naušnici te srebrnom pozlaćenom prstenu, možemo zaključiti da i grobovi a, b i c što ih je Bulić istažio spadaju u ovu skupinu.

Za precizniju dataciju ovih grobova vrlo je značajan nalaz para željeznih posebrenih ostruga s garniturom za zakopčavanje iz groba 22. One spadaju u veću skupinu tipološki srodnih ostruga pronađenih na starohrvatskim grobljima Proložac-Sv. Mihovil,¹⁶ Cista Velika-Crkvine kod Imotskoga,¹⁷ Bribir-Vratnice,¹⁸ Varivode-oranica Miće Berića.¹⁹ Osnovne značajke ovih željeznih ostruga su krakovi trokutastog presjeka i dug trn u osi s ostružnim lukom, a završavaju kalotastim pločicama sa zakovicama. Ostruge s ovoga lokaliteta, osim što se razlikuju po drugačijem trnu i nemaju zrakasti ukras, sadrže sve ostale značajke navedenih primjera, te su najbližnje ostrugama s lokaliteta Bribir-Vratnice, koje imaju i vrlo sličnu garnituru za zakapčanje.²⁰ Ovaj tip ostruga datira se na kraj IX. i početak X. st.²¹

U isto vrijeme Bulić okvirno datira i tri manje jednojagodne naušnice koje je pronašao tijekom svoje kampanje 1906. godine. Na žalost, on ne donosi okolnosti pronalaska svih predmeta osim što navodi da je neke pronašao u grobovima. Na fotografiji metalnih nalaza pod brojevima 3, 6 i 7 prikazane su tri jednojagodne naušnice vrlo slične onoj kakva je pronađena u grobu 20 (vidi katalog).²² Ovakav tip naušnice rasprostranjen je na području cijele ranosrednjovjekovne Hrvatske. Prvu dataciju naušnica ovog tipa, od IX. do XI. st., dao je Lj. Karaman, a prihvatili su je i kasniji istraživači.²³

3. Grobovi s vijencima.

Ostali grobovi nastali su nakon rušenja kompleksa i svi su ukopani unutar prostorija B (iznad podnice) i D, osim groba (G18), koji se nalazi uz vanjsko lice sjevernog zida prostorije A.

Prema načinu gradnje, bilo da su zidani u žbuci, suhozidu ili okomito usađenim pločama,

¹¹ Bulić 1907, str. 102.

¹² Cambi, Gamulin, Tonković 1999, str. 45.

¹³ Cambi 1984, str. 238.

¹⁴ Maršić 2005, str. 211.

¹⁵ Cambi, Gamulin, Tonković 1999, str. 45.

¹⁶ Gudelj 2000, str. 142.

¹⁷ Maršić, Gudelj, Lozo 2000, str. 115-127.

¹⁸ Jelovina 1986, str. 31.

¹⁹ Jelovina 1986, str. 37, tab. XX, sl. 216.

²⁰ Jelovina 1986, tab. XIII, sl. 165, 166, 167, 168.

²¹ Jelovina 1986, str. 12.

²² Bulić 1907, Tab. IX.

²³ Karaman 1940, str. 15.

te prema obliku (vidi katalog), imaju iste značajke kao većina srednjovjekovnih grobalja u Dalmaciji. Međutim, grobovi 1, 3, 4, 5, 6, 7, 13, 14, 15, 16, zbog svoje arhitekture, odnosno vijenaca, koji su kružili iznad grobnih raka, izdvajaju ovu skupinu grobova u posebnu cjelinu. Za izgradnju vijenca korišten je neobrađeni kamen prosječne veličine 30 x 40 cm i njime su se označavali pojedinačni grobovi ili skupina grobova (fotografija 1). Ovakav tip grobova susrećemo na lokalitetima: Šopot kraj Benkovca,²⁴ Kučiće pored Omiša²⁵ i nedaleko od Ribarića kraj Sinja.²⁶ Autori ovakav tip grobova vežu uz dolazak stanovništva iz unutrašnjosti (Bosne) ili uz seobu Vlaha.²⁷

Jedini nalaz iz ove skupine, srebrni prsten s ovalnom kasetom i umetnutim poludragim kamenom, pronađen je u grobu 14.

Najbliže analogije ovom prstenu pronađene su na Kuli Atlagića unutar crkve sv. Petra, datirane su 15. i 16. st.²⁸ (fotografija 10); također se u fundusu MHAS-a nalaze još tri slična prstena, nažalost, bez podataka o lokalitetu i okolnostima nalaza.²⁹

Premda se ovo prstenje razlikuje po veličini i prema obradi poludragoga kamena, ono ima isti način ukrašavanja na kaseti i nazubljeno krunište te pretpostavljamo da pripadaju istom vremenu.

Vjerojatno je ovoj skupini pripadao i grob 19; premda je bio površinski oštećen i nije imao sačuvan vijenac, nalazio se unutar prostorije D, u kojoj su svi grobovi imali vijence. Venecijanski novac pronađen u njemu i datiran u 2. ili 3. trećinu 16. st. također potvrđuje takvu pretpostavku.

Premda na ovom lokalitetu istraživanja nisu završena, može se pretpostaviti da groblje nema kontinuitet ukapanja te da su ga zbog različitih povijesnih okolnosti koristile manje zajednice od 5. do 6. st., zatim krajem 9. i početkom 10. st., te u 16. st.

²⁴ Delonga, Burić 1986, str. 165.

²⁵ Delonga 2000, str. 67-81.

²⁶ Gunjača 1981, str. 144.

²⁷ Delonga 2000, str. 75.

²⁸ Petrincec 2000, str. 225.

²⁹ N. N. inv. br. 3960, N. N. inv. br. 4381, N. N. inv. br. 5536.

LITERATURA

Bulić 1907

F. Bulić, *Sterro di una Chiesa antica cristiana del VI sec. nella localita detta Crikvina a Klapavice, nel Comune Censuario di Klis*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, XXX, Split, 1907., 101-122

Cambi 1984

N. Cambi, *Salonitan „Piscinae“*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXXVII, 1984., 227-242

Cambi 1999

N. Cambi, A. Gamulin, S. Tonković, *Starokršćanska bazilika u Zmijavcima*, Split, 1999., 41-51

Delonga 2000

V. Delonga, *Arheološka istraživanja u Kučićima*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III. 27/2000., 67-81

Delonga, Burić 1986

V. Delonga, T. Burić, *Šopot kod Benkovca, Predromanička crkva i srednjovjekovna nekropola*, *Arheološki pregled*, Ljubljana, 1986., str. 195-196.

Gudelj 2000

Lj. Gudelj, *Proložac Donji, Izvješće o istraživanjima lokaliteta kod crkve sv. Mihovila u Postranju*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III. 27/2000., 129-151

Gunjača 1981

S. Gunjača, *Historijsko-arheološka šetnja dolinom Cetine*, *Zbornik Cetinske krajine*, Sinj, 1981., 139-150

Jelovina 1976

D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*, Split, 1976., 67-146

Jelovina 1986

D. Jelovina, *Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika*, Split, 1986., 7-75

Karaman 1940

Lj. Karaman, *Iskopine društva „Bihać“ u Mravincima i starohrvatska groblja*, *Rad JAZU*, knjiga 268. um. razreda 4, Zagreb, 1940., 1-45

Maršić 2005

D. Maršić, *Grobovi*, u: Z. Gunjača, N. Cambi, D. Maršić, I. Fadić, Z. Brusić, A. Kurilić, Ž. Miletić, *Srima-Prižba, Starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 2005., 207-218

Maršić, Gudelj, Lozo 2000

D. Maršić, Lj. Gudelj, M. Lozo, *Crkvine, Cista Velika, Izvješće o arheološkim istraživanjima 1992.- 1999.g.*, *Starohrvatska prosvjeta*, s. III, 27, 2000., str. 115-127

Petrinec 2000

M. Petrinec, *Izveštaj o arheološkim iskopavanjima crkve Sv. Petra na Kuli Atlagića*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III. 27/2000., 219-227

SUMMARY

Late Antiquity and medieval Graveyard at Crkvine in Klapavice

Key words: *Klapavice, Crkvine, vaulted tombs, graves, spurs, ring, single-bead earrings*

After protective and revisory investigations in the area of Crkvine in Klapavice, it was established that as well as the part of the location already investigated (by Bulić in 1906) there existed a whole early Christian architectonic complex. The existence of graves which originated at various times from the 5th/6th to the 16th centuries was also established.

Analysing the grave architecture and the finds from the investigated graves, we can highlight graves G21, G24 and G25. Grave 21 is situated between the northern arch of the apse of Space B and the southern wall of Space A and is covered by the floor of Space B. We link its dating to the initial construction of the complex's architecture, that is, the 5th/6th century as Bulić dates it.

We cannot date the vaulted tomb (G25) and the amphora grave (G24) more precisely according to the method of burial because burials in vaulted tombs occurred from the 3rd to the 7th century. According to the finds in Grave 25, a bronze buckle and an iron needle, and according to analogies with the sites of Kapljuč, Manastirine, Srma and Dikovača, we can assume that these two graves also originated at the same time as Grave 21.

The other graves originate from after the destruction of the complex and are all located within Spaces B and D except for the grave (G18) which lies alongside the external side of the northern wall of Space A.

According to the method of construction, whether they were built in plaster, dry stone or vertically placed slabs and according to the shape (see the catalogue), they have the same characteristics as the majority of medieval graveyards in Dalmatia such as Crkvina in Biskupija, St Saviour at the source of the Cetina river, Dol on Bribir, Glavčin near Solin. However, some graves (G1, G3, G4, G5, G6, G7, G13, G14, G15, G16) because of their architecture, that is the border which enclosed the grave hole, form a group of graves which is set apart as a separate body. To build the border an unworked piece of stone was used of average size 30 x 40 cm and this was used to mark individual graves or groups of graves (photograph 1). This type of grave is found at the following sites: Šopot, Kučiće near Omiš and near Ribarić. The authors connect this type of grave to the arrival of population from the interior (Bosnia) or from the migration of the Vlachs.

The only find from this group, a silver ring with an oval setting and inserted semi-precious stone was discovered in Grave 14.

The closest analogies to this ring were found at Kula Atlagić inside the church of St Peter which the author dates to the 15th and 16th centuries (Photograph 2). There are also three further similar rings in the collection of the MHAS but unfortunately without data as to the location and circumstances in which they were found.

Although this ring differs in size and the workmanship of its semi-precious stone, it has the same decoration on the setting which is crenulated and we can suppose that they all belong to the same period.

We can suppose that Grave 19 also belongs to this group. Although it was superficially damaged and did not have its border preserved, it was found in the group of graves inside Space D which all have a border. The Venetian coinage found in it and dated to the second or last third of the 16th century also confirms such an assumption.

Graves 20, 22 and Graves a, b and c do not fall into any of the above groups due to their finds.

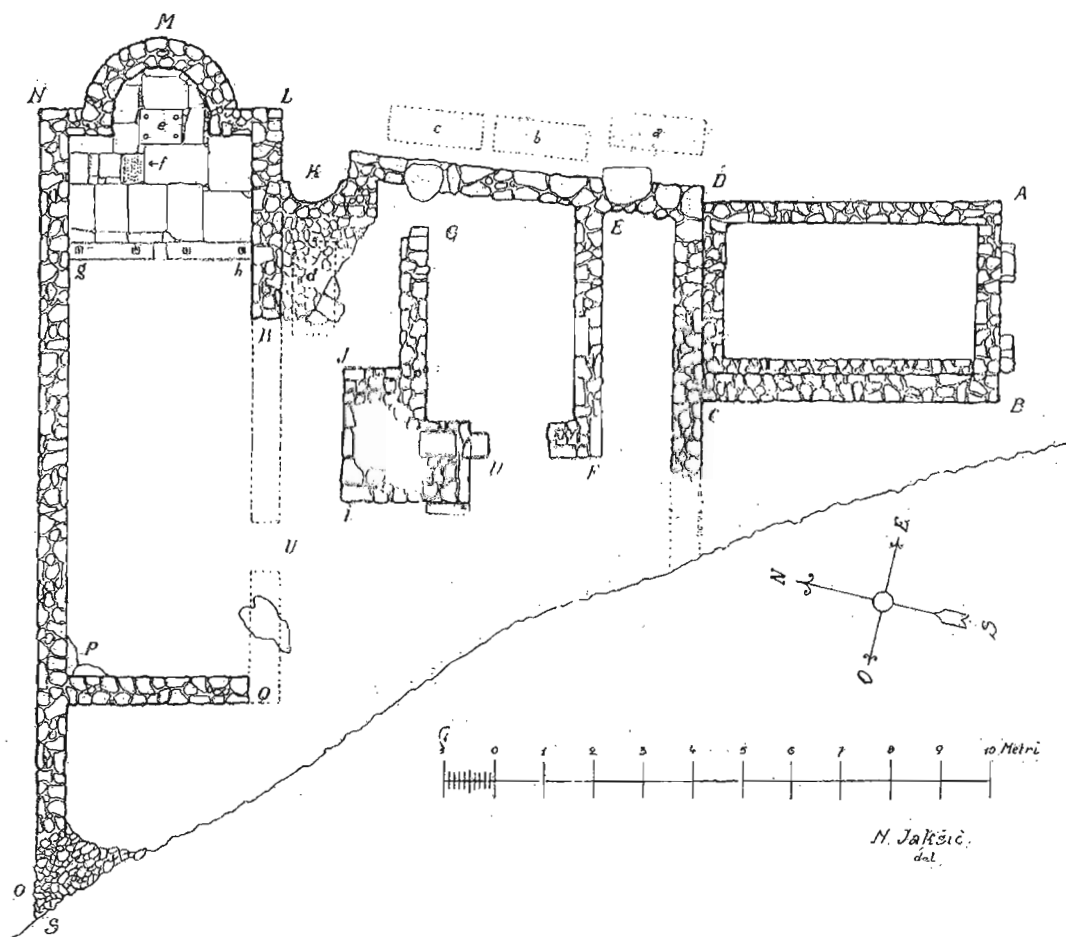
For a more precise dating of these graves, the find of a pair of iron spurs with its fastenings from Grave 22 is very significant. They belong to the large group of typically similar spurs found in the Old Croatian graveyards of Proložac-Sv. Mihovil, Cista Velika-Crkvine near Imotski, Bribir-Vratnice, Varivode-field of Mićo Berić. The basic characteristics of the iron spurs are arms of triangular cross-section, a long prick in the centre of the spur arch, and they finish with rounded ends with studs. The rounded ends are decorated with radiating grooves around the studs. The spurs from this location, except that they have a different prick from the above examples, display all the other characteristics, and are most similar to the spurs from the Bribir-Vratnice site which also have very similar accessories for fastening. This type of spur is dated to the end of the 9th and beginning of the 10th century.

Bulić also approximately dated to this period the three smallish single-bead earrings that he found during his 1906 dig. Unfortunately he did not mention the circumstances of the finds of all items other than to say that he found some in graves. In the photograph of metal finds under numbers 3, 6 and 7 are shown three single-bead earrings very similar to that found in Grave 20 (see catalogue). This type of earring was widely distributed throughout the whole of early medieval Croatia. The first dating of earrings of this type to the 9th to 11th centuries was made by LJ Karaman and accepted by later researchers.

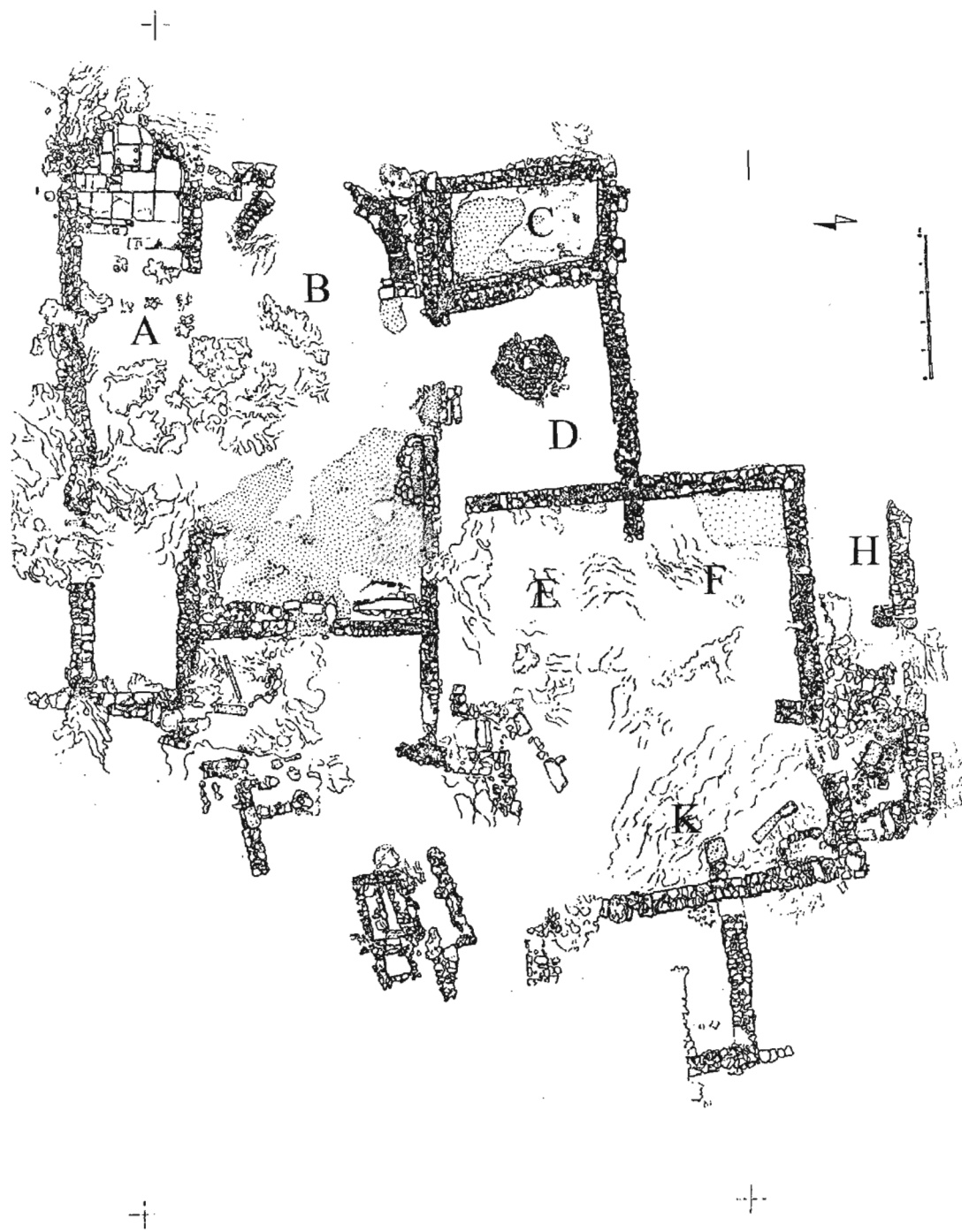
Although investigations on this site have not been completed, it can be supposed that the graveyard was not in constant use and thus, due to various historical circumstances, was used by small communities from the 5th-6th century, then at the end of the 9th and beginning of the 10th century and later in the 16th century.

Translation: Nicholas Philip Saywell

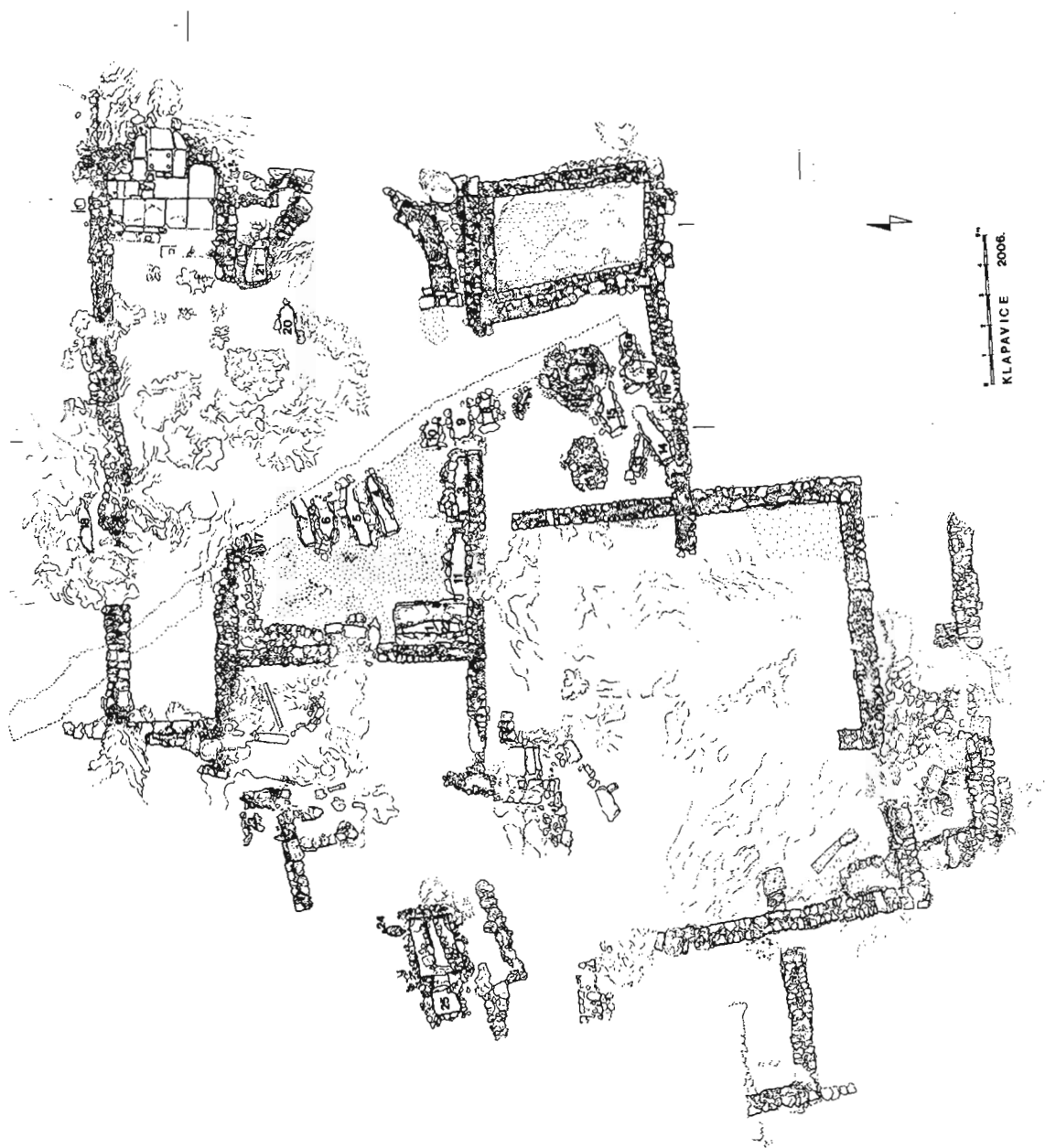
*Scavi a Klapavice nel comune censuario di Klis (Clissa)
nell'anno 1906.*

*Tlocrt br. 1
Dio kompleksa koji je istražio don F. Bulić 1906. godine*

Tlocrt br. 2
Pogled na kompleks nakon istraživanja 2006. godine

*Tlocrt br. 3
Položaj grobova*

Sl. 1. Grobovi 4, 5, 6, 7, obzidani kamenim vijencem

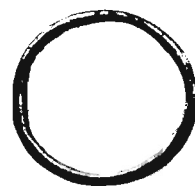
Sl. 2. Srebrni prsten s ovalnom kasetom iz groba 14

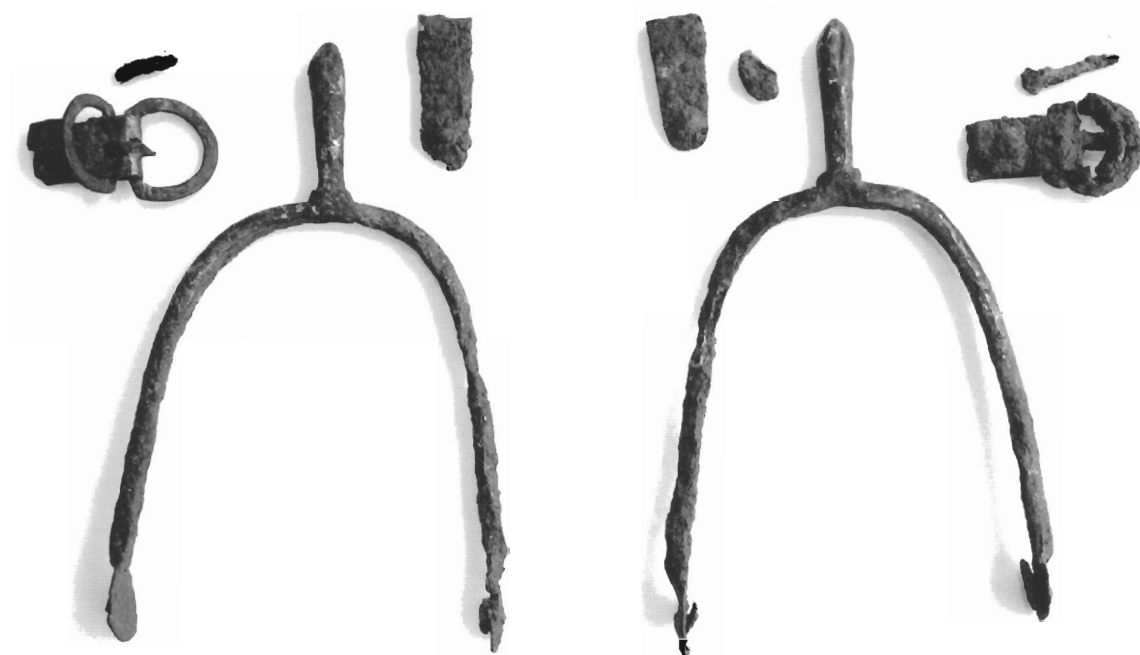
Sl. 3. Venecijanska gazeta, srebro, iz groba 19

Sl. 4. Jednojagodna naušnica iz groba 20

Sl. 5. Srebrni prsten-vitica iz groba 20

Sl. 6. Željezne posrebrene ostruge iz groba 22

Sl. 7. Glineni pršljen iz groba 22

Sl. 8. Željezna igla iz groba 25

Sl. 9. Željezna predica iz groba 25

Sl. 10. Analogije za prsten s Klapavica: sl. 10a Klapavice, G 14, sl. 10b Kula Atlagića, G 48, sl. 10c Kula Atlagića, G 55